

Н. М. Гаєвська, канд. філол. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ,
О. В. Гаєвська, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ І. ФРАНКА В АКТИВІЗАЦІЇ ФЕМІНІСТИЧНОГО РУХУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.

Ідеться про роль І. Франка в активізації та підтримці жіноч-письменниць в їх діяльності в українській літературі кін. ХІХ – поч. ХХ ст., висвітлено питання різноаспектних контактів І. Франка з Лесею Українкою, Наталею Кобринською, Ольгою Кобилянською, Дніпровою Чайкою, Уляною Кравченко, Грицьком Григоренком та іншими мисткинями даного періоду. З'ясовано загальний літературно-мистецький процес кін. ХІХ – поч. ХХ ст., інтерес літературознавців до феміністичного руху.

Ключові слова: фемінізм, модернізм, творчість, діалог, національна ідея, активізація.

Роль І. Франка в історії української літератури багатогранна. Коли ж говорити про його вплив на письменників, своїх колег, то зауважимо, що Каменяр досить уважно, навіть прискіпливо ставився до їх творчості, завжди допомагав і підтримував, давав оцінку. Особливо плідними були контакти І. Франка з жіночим рухом кін. ХІХ – поч. ХХ ст., зокрема з Лесею Українкою, Ольгою Кобилянською, Наталею Кобринською, Дніпровою Чайкою, Євгенією Ярошинською, Софією Окуневською, Уляною Кравченко та іншими мисткинями жіночої прози означеного періоду.

Зародився цей рух набагато раніше. Можемо згадати Олену Пчілку, Марка Вовчка...

Саме І. Франко чи не вперше високо оцінив творчість Марка Вовчка. Так, у статті "Марія Маркевич (Марко Вовчок) в "Посмертній згадці" він писав: "Зламалася велика сила. Закотилася ясна зоря нашого письменства... [...]...". І далі наголошував: "Найкраще в писаннях, то, без сумніву, її мова. При

всій своїй простоті і популярності вона дуже багата лексиконом і незрівняно мелодійна" [14, с. 276–278]. І. Франко радить читати ці твори, бо саме в них тонко передано характери жінок: "З простотою, красою і ніжністю її мови й стилю в'яжеться нерозривно її ніжна любов до всіх нещасних і страждущих, а особливо до найбільш бідних між бідними, до жінок. Вона вміє не лише сама відчувати їх горе, але також віднайти основу і дати їй простий і ясний вислов, що сильно хапає за серце читача" [...]. Вона, – зауважує далі Каменярь, – "дивувала ... красою й чистотою української мови..." [14, с. 279].

Якщо І. Франко творчість Марка Вовчка лише оцінював, то з митцями кін. ХІХ – поч. ХХ ст. він активно спілкувався, співпрацював, підтримував, активізував і залучав до творчості. Так було з Лесею Українкою. Саме він допоміг молодій поетесі скомпонувати, видати першу збірку "На крилах пісень". Він захоплювався її мудрістю і силою волі": "... читаючи м'які і розслаблені чи холодно резонерські твори молодих українців-чоловіків і порівнюючи їх з цими бадьорими, сильними і сміливими і разом з тим такими простими, такими ширими словами Лесі Українки, мимоволі думаєш, що ця хвора, слабка дівчина – чи не єдиний чоловік в усій сучасній Україні" [13, с. 270–271].

Поет підкреслює в її творах глибокий громадянський пафос, непереборну волю до перемоги, заклик до повалення існуючого ладу. Активним було листування І. Франка з Лесею Українкою. Поетка часто радилася з І. Франком. Так, у листі від 13–14 січня 1903 року вона вагається щодо жанрового визначення поеми "На полі крові" – "невеликий драматичний етюд"; твір "В катакомбах" називає "невеликою драматичною поемою", але звертаючись до Франка, пише, що "власне це не поема, а лірико-драматична сцена "Одержима". І. Франко у відповідь (лист до Лесі Українки) називає твір "прекрасним драматичним етюдом" [13, с. 270–271]. Письменник часто допомагав Лесі Українці чіткіше визначити жанрову своєрідність того чи іншого твору. На основі листів обох митців можна проводити чимало творчих паралелей, які проявляються в контактних, а згодом і типологічних зв'язках обох.

З цікавістю І. Франко спостерігав за формуванням письменницької майстерності О. Кобилянської, яка була "вихована, – як пише Т. Гундорова, – на традиціях передусім європейської літератури" [4, с. 32] і тому своєю творчістю внесла в тогочасну українську літературу нові теми, образи, мотиви, форми... Як зауважує І. Франко, в цей час утверджується "спільність ідей і ідеалів в писаннях одної генерації в різних краях, однаковість літературного смаку в певних суспільних верствах народностей [15, 33], тобто складається загальноєвропейська культурна модель, у творчості Кобилянської нові форми наповнювалися актуальним для української дійсності смислом, вироблялася "національно своєрідна форма новітньої образної системи і літературного стилю" [4, с. 32].

Саме І. Франко "розгледів" талант О. Кобилянської. І хоч перший її твір надісланий на конкурс повернув із зауваженнями, але згодом сказав, що від першої її появи в літературі він не сумнівався в таланті письменниці. Серед численної плеяди молоді генерації письменників, вихованих на зразках західноєвропейської літератури, І. Франко віддавав перевагу новому напрямку в белетристиці. Він писав: "Нова белетристика – се незвичайно тонка філігранова робота; її змагання – наблизитися скільки можна до музики. Задля сього вона незвичайно дбає о форму, о мелодійність слова, о ритмічність бесіди. Вона ненавидить усяку шаблонність, ненавидить абстракти, довгі періоди і зложені речення" [11, с. 526].

На чолі талановитих представників нового напрямку з новими темами І. Франко називає О. Кобилянську. І він не помилився. Поява творів гірської орлиці засвідчила, що в літературу прийшла мисткиня з новим баченням світу, з новими ідеями та образами.

Наталка ("Царівна") – "новітній тип, впроваджений в салоні руської літератури, де її жіноцтво сидить в народних строях, з старосвітськими ідеями і зітхає до місяченька. Наталка ж думає вже над собою і другими, так і видить, що праця надає чоловікові смисл в житті. Праця умислова. Здається, "so hat Kein Aschenbrodel gedacht (так не думала жодна попелюшка)" [6, с. 332].

Повість написана у формі щоденника. "...Се перша у нас повість, – як зазначав І. Франко, – основана не на інтригах та любовних пригодах, а на психічній аналізі буденного життя пересічних людей" [11, с. 524].

Крім літературної творчості, І. Франко також підтримував О. Кобилянську в її громадській діяльності на розбудові й поширенні жіночого руху. Ідея емансипації жінки звучить у багатьох її художніх творах, а також, як уже зазначалося, в публіцистичних виступах: "... [...]... наші жінки повинні насамперед усвідомити свої людські права, одним словом, вони повинні знати, чого хочуть, повинні це відчувати, а поки цього нема, то окремі одиниці мало що зроблять. У крайньому разі, їхні успіхи будуть короткочасними, але й не слід, напевно, заперечувати те, що вже зроблене, воно корисне" [6, с. 257].

Починаючи з ХІХ ст. у Галичині стає "модним" так зване "жіноче питання". Воно активно обговорюється на всіх рівнях. Ідеї емансипації, які поширювалися в Європі, стають досить актуальними для галичанок. Галицьке жіноцтво починає усвідомлювати своє "рабське" становище, залежність від чоловіка, суспільства....

Письменниці, спілкуючись, часто вели дискусії, підтримували одна одну. Як згадує О. Кобилянська, що великий вплив на неї мала С. Окуневська: "Літературою ми займалися з однаковим запалом і багато дечого потрібного і доброго нового довідалася від Софії, що була більш обзнайомлена з новою літературою, особливо зі скандинавською й англійською, як я. [...] Тоді і виробляла вона з мене українську літератку, переконуючи мене, що я, яко літератка-українка, маю обов'язок писати українською мовою, навчаючи мене рівночасно писати фонетикою...[...]" [6, с. 332].

Наталя Кобринська чи не перша жінка у Галичині, яка почала займатися жіночим питанням. І. Франко, хоч і неоднозначно ставився до жіночого руху, все ж він підтримував цей рух, підтримував діяльність і Н. Кобринської, допоміг у виданні жіночого альманаху. Саме І. Франко, вперше прочитав, оцінив оповідання "Пані Шумінська" (пізніша назва "Дух часу") був подивований "свіжістю і новизною".

В українському суспільстві наприкінці XIX – на початку XX ст. Н. Кобринська найпослідовніше пропагувала та розвивала теорію фемінізму. [...] "Її публіцистичний доробок, – як пише О. Маланчук-Рибак, – визначив, загалом беручи, найважливіші параметри тогочасних ліберально-феміністичних поглядів..." [7, с. 202].

На жаль, за життя творчість і діяльність Н. Кобринської не були гідно поціновані. Проте її творчість є важливим "історико-філософським та культурологічним феноменом у тривожному дискурсі фемінізму, ба більше, становлять ідейно-концептуальне його підґрунтя, на якому відбувалася наступна структуризація й еволюція феміністичної ідеології" [7, с. 202]. У цьому аспекті фемінізм доцільно розуміти як більш чи менш систематизовані настановчі доктрини, а також програми, спрямовані на конкретну суспільну реалізацію проголошених доктрин. Тематика і проблематика публіцистики Н. Кобринської досить широка. Вона "охоплює питання історії емансипаційних змагань жіноцтва в європейському контексті, форм жіночої кооперації та громадських організацій, ролі жінки в глобальних цивілізаційних процесах та національній духовній історії, гендерної психоконструкції та ідентичності жінки. Значною мірою публіцистика Кобринської кореспондує з художнім виявом феміністичної проблематики в її белетристиці" [18, с. 188].

Діяльність жінок-письменниць засвідчила, що прийшла нова генерація, як влучно зауважив І. Франко. Це був своєрідний новий "дух часу", який покликав багатьох жінок до активного націотворення. Серед них була й Євгенія Ярошинська. Для її прози характерне реалістичне відтворення становища жінки, критика потворних явищ дійсності ("Понад Дністром", "Золоте серце", "В лісі", "Липа на межі" та ін.). Філософсько-естетичний струмінь у поєднанні з морально-етичними проблемами засвідчили небайдужість письменниці до проблем жіноцтва. І. Франко досить тепло привітав Євгенію Ярошинську й зазначив, що твір ("Золоте серце"), "написане безпретенсіонально і гарною мовою" [12, с. 219]. Наприклад: "В гарно, навіть з збитком умебльованим покою, сидять на маленькій канапці мати і донька.

Мати, повна, огрядна фігура, з слідами великої краси на лиці, тримається прямо й дивиться гордо перед себе. Донька не вдалась в маму, її лице не має виразу краси, лиш великі темні очі світяться тихим, лагідним світлом і притягають мимоволі до себе. Обі ведуть, видно, якусь не дуже приємну розмову, бо в матері зависла на чолі густа хмара; авторитетно доказує вона доньці свої погляди" [19, с. 62].

І. Франко звернув увагу й на публікації С. Окуневської ("Перший вінок", Львів, 1887): "Одно оповідання з міського життя і студійку "Родинна неволя жінок в піснях і обрядах весільних". Він запросив С. Окуневську до співпраці в журналі "Поступ".

Так само І. Франко щиро вітав Христину Алчевську з виходом її першої збірки і висловив певні побажання: "...Вдосконалювати свою художню майстерність, багато працювати над собою, щоб розвинути... задатки ... природи" [10, с. 273].

І. Франко зазначив розробку письменницею громадянської теми ("Під час війни"), розширення і оновлення жанрових форм, а також її звернення до "жіночої долі", "жіночої теми" ("До жіноцтва", "До Леїли" та ін.), які були актуальними. Х. Алчевська присвятила вірш "Іванові Франкові", в якому з оптимізмом звучать рядки віри в майбутнє України:

І Ти, як Мойсей, все журишся,
Що нарід не вчує Тебе,
Що більш не врятує Україна
І волі, й себе...

Учителю! Воля ще верне!
З Тобою – ми всі: не ридай...
.....Народе український! Народе!
Франка повитай!...

[2, с. 84].

Цінував І. Франко прозові та поетичні твори й Дніпрові Чайки (Людмили Олексіївни Василевської). У своїй праці "З останніх десятиліть ХІХ в." він високо оцінив творчість письменниці,

підкресливши її появу як появу Лесі Українки, Наталії Кобринської, "як доказ росту національної сили" [11, с. 502].

І. Франко писав з приводу ранніх творів письменниці: "...Радимо їй одно придивлятися пильно живому життю і живим людям, і в поезії і в прозі держатись тільки тих живих фактів, які сама бачила, вистерігатися шевченківської поетичної форми, а змалювати тільки такі речі, характери і факти, котрі зовсім рельєфно і повно живуть в уяві – простими, звичайними, а не стереотипними словами, звертати увагу більш на обрисовку реальних, звісних їй місцевих обставин, аніж на шаблонні етнографічні чи поетичні акисорії" [9, с. 378].

Письменниця Дніпрова Чайка – письменниця-мариніст. Авторка проектує долю своїх героїнь на сучасне життя. Її герої – мужні, сильні, незламні і нескорені ("Дівчина-чайка", "Тополі"). Ці поезії в прозі принесли визнання письменниці. У своїх романтично-символічних творах Дніпрова Чайка порушувала актуальні питання добра і зла, правди і кривди, волі, щастя, життя і смерті... Так само в її творах по-своєму простежується й жіноча тема. У цих мініатюрах наявні фольклорні елементи, зрештою, й сама оповідь про дівчину-чайку має багато художніх прийомів, які йдуть від усної народної творчості. У цьому творі сюжет вибудовується, як й у фольклорі, на основі легенди. Авторка відтворює фантастичний світ природи, подає цікаві символи та алегорії, які підкреслюють відвагу, силу волі героїні ("Дівчина-чайка", "Тополі" та ін.). Як і в народних казках, природа й людина єдині: "...щоночі вогник на скелі блукає, а сірі чайки без ліку розплодились на скелі, літають над морем та плачуть – кигичуть лиш тільки зачують хижую бурю; звіщають пливців-мореходців та свідчать про давню давнину, про славную дівчину-чайку" [5, с. 135].

В захваті І. Франко був й від творчості Грицька Григоренка, зокрема від її твору "Наші люди на селі". Він зазначив, що повість "глибоким знанням і гостротою зображення сільського життя на Україні" [17, с. 14–15]. Авторка показує "низку студій, схоплених прямо з натури" [17, с. 15]. Письменниця сповідує думки своїх героїнь – прагнення їх до волі, щастя, бажання робити добро.

Катря Гриневичева теж почала писати за підтримки І. Франка, який, прочитавши її вірш "Мій сумнів", опублікував його, а згодом видрукував чимало й інших творів письменниці. Письменниця згадує: "Другий вірш, що я його принесла, певна вже себе й Франкової оцінки, я прочитала в ЛНВ з подивом: поет переробив його з початку до кінця. Тільки підпис був мій власний. Від дотику Франкового пера, де не взялася прозора конструкція, непорівнянна синтакса, кришталева мелодика слова. Це були вказівки великого мистця" [3, с. 11].

Те саме можемо говорити про Любов Яновську, Юлію Шнайдер та інших письменниць. Як слушно зауважує В. Агеєва в книзі "Хризантеми", "Юлія Шнайдер стала одною з перших галицьких авторок, що здобули популярність. За сприяння І. Франка в 1885 році вийшла перша її поетична збірка "Prima Vera". Його впливи тут дуже помітні. Якраз успіх книжки змусив, очевидно, задуматися про псевдонім – на обкладинках усіх наступних уже стоїть ім'я Уляни Кравченко" [1, с. 15].

Зауважимо, що жінки-авторки змінювались під впливом принесених новою епохою модернізму нових тем, ідей, змін. Ці думки І. Франка підтверджував й М. Сріблянський, який писав, що існувала своєрідна "запрограмованість жінок-письменниць на модерністичну революцію", жінки "очишують повітря нашого мистецтва і дають великий зміст літературі, навіть позначають новий напрям...". І далі: "...письменниці більше дбають про людину, ведуть достойну боротьбу за її визволення" [8, с. 180]. Він мав на увазі Ольгу Кобилянську, Лесю Українку...

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що І. Франко уважно знайомився з творами жінок-письменниць, часто полемізував з ними, але завжди знаходив добре слово для підтримки, розуміючи, що жіноча література, жіночий рух набував активного розвитку. "... Нові письменники кладуть собі іншу задачу. Для них головна річ – людська душа, її стан, її рухи в таких чи інших обставинах.... Вони, так сказати, відразу засідають у душі своїх героїв і нею, мов магічною лампою, освітлюють усе оточення.... Їх можна би назвати ліриками Се найвищий тріумф поетичної техніки, а властиво, ні, се вже не техніка, а спеціальна душевна організація тих авторів, виплід високої культури людської душі" [16, с. 108].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва В. Життєпис емансипантки, або Як стати самій собі ціллю // Уляна Кравченко. Хризантеми. – К., 2019. – С. 15.
2. Алчевська Х. Твори. – К., 1990. – С. 84.
3. Гриневичева К. Зустрічі з поетом // Арка. – 1948. – Ч. 1. – С. 11.
4. Гундорова Т. І. Неоромантичні тенденції творчості О. Кобилянської (До 125-річчя з дня народження) // Радянське літературознавство. – 1988. – № 11. – С. 32.
5. Дніпрова Чайка. Дівчина-чайка. Вибрані твори. – К., 1987. – С. 135.
6. Кобилянська О. Про саму себе // Кобилянська О. Твори: у 5 т. – К., 1963. – Т. 5. – С. 332.
7. Маланчук-Рибак О. Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ – першої третини ХХ ст. – Чернівці: Книги ХХІ, 2006. – С. 202.
8. Сріблянський М. Боротьба за індивідуальність (З літературного життя р. 1911 на Україні) // Українська хата. – 1912. – Березіль і квітень. – С. 180.
9. Франко І. Зібр. творів: у 50 т. – К., 1982. – Т. 26. – С. 378.
10. Франко І. Зібр. творів: у 50 т. – К., 1982. – Т. 37. – С. 279.
11. Франко І. З останніх десятиліть ХІХ в. // Зібр. творів: у 50. – Т. 41. – С. 526.
12. Франко І. Конкурс "Зорі" // Зоря. – 1895. – № 11. – С. 219.
13. Франко І. Леся Українка. // Зібр. творів у 50-ти томах. – К.: Наук., думка, 1981. – Т. 31. – С. 270–271.
14. Франко І. Марія Маркович (Марко Вовчок). Посмертна згадка. // Зібр. творів у 50 т. – К., 1982. – Т. 37. – С. 276–278.
15. Франко І. Зібр. творів: у 50 т. – К., 1982. – Т. 31. – С. 33.
16. Франко І. Старе й нове в сучасній українській літературі // Франко І. Зібр. творів: у 50 т. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 35. – С. 108.
17. Франко І. Українська література за 1899 рік // Франко І. Зібр. творів: у 50 т. – Т. 33. – С. 14–15.
18. Швець А. Жінка з хистом Аріадни. Життєвий світ Наталії Кобринської у генераційному, світоглядному і творчому вимірах. – Львів, 2018. – С. 188.
19. Ярошинська Є. Твори. – К., 1968. – С. 62.

REFERENCES

1. Ageyeva V. Zhy'ttyepy's emansy'pantky', abo Yak staty' samij sobi cillyu // Ulyana Kravchenko. Xry'zantemy'. – K., 2019. – S. 15 .
2. Alchevs'ka X. Tvory'. – K., 1990. – S. 84.
3. Gry'nev'y'cheva K. Zustrichi z poetom // Arka. – 1948. – Ch. 1. – S. 11.
4. Gundorova T. I. Neoromanty'chni tendencyi tvorchosti O. Koby'lyans'koyi (Do 125-richchya z dnya narodzhennya) // Radyans'ke literaturoznavstvo. – 1988. – № 11. – S. 32.
5. Dniprova Chajka. Divchy'na-chajka. Vy'brani tvory'. – K., 1987. – S. 135.
6. Koby'lyans'ka O pro samu sebe // Koby'lyans'ka O. Tvory': u 5 t. – K., 1963. – T. 5. – S. 332.

7. Malanchuk-Ry'bak O. Ideologiya ta suspil'na prakty'ka zhinochogo ruxu na zaxidnoukrayins'ky'x zemlyax XIX – pershoyi trety'ny' XX st. – Chernivci: Kny'gy' XXI, 2006. – S. 202.

8. Sriblyans'kyj M. Borot'ba za indy'vidual'nist' (Z literaturnogo zhy'ttya r. 1911 na Ukrayini) // Ukrayins'ka xata. – 1912. – Berezil' i kviten'. – S. 180.

9. Franko I. Zibr. tvoriv: u 50 t. – K., 1982. – T. 26. – S. 378.

10. Franko I. Zibr. tvoriv: u 50 t. – K., 1982. – T. 37. – S. 279.

11. Franko I. Z ostannix desyaty'lit' XIX v. // Zibr. tvoriv: u 50. – T. 41. – S. 526.

12. Franko I. Konkurs "Zori" // Zorya. – 1895. – № 11. – S. 219.

13. [Franko I. Lesya Ukrayinka. // Zibr. tvoriv u 50-ty' tomah – K.: Nauk., dumka, 1981. – T. 31. – S. 270–271.

14. Franko I. Mariya Markovy'ch (Marko Vovchok). Posmertna zgdka. // Zibr. tvoriv u 50 t. – K., 1982. – T. 37. – S. 276–278.

15. Franko I. Zibr. tvoriv: u 50 t. – K., 1982. – T. 31. – S. 33.

16. Franko I. Stare j nove v suchasnij ukrayins'kij literaturi // Franko I. Zibr. tvoriv: u 50 t. – K. : Naukova dumka, 1982. – T. 35. – S. 108.

17. Franko I. Ukrayins'ka literatura za 1899 rik // Franko I. Zibr. tvoriv: u 50 t. – T. 33. – S. 14–15.

18. Shvecz' A. Zhinka z xy'stom Ariadny'. Zhy'ttyevyj svit Nataliyi Kobryns'koyi u generacijnomu, svitoglyadnomu i tvorchomu vy'mirax. – L'viv, 2018. – S. 188.

19. Yaroshyn's'ka Ye. Tvory'. – K., 1968. – S. 62.

Стаття надійшла до редакції 17.02.22

N. M. Gaevska, PhD, Prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv,

O. V. Gaevska, PhD, Associate Prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF I. FRANKO IN THE ACTIVIZATION OF THE FEMINIST MOVEMENT IN UKRAINIAN LITERATURE. XIX – BEGINNING. XX CENTURY

The article deals with the role of I. Franko in activating and supporting women writers in their activities in Ukrainian literature. XIX – beginning 20th century, the question of I. Franko's multifaceted contacts with Lesya Ukrainka, Natalya Kobrynska, Olga Kobyljanska, Dniprova Chaika, Ulyana Kravchenko, Hrytska Hryhorenko and other artists of this period is highlighted. The general literary and artistic process of cinema has been clarified. XIX – beginning 20th century, literary critics' interest in the feminist movement.

Key words: *feminism, modernism, creativity, dialogue, national idea, activation.*